

УДК 341.231.12

Губань Р. В.

СТАНОВЛЕННЯ КУЛЬТУРИ МИРУ В СЕРЕДНІ ВІКИ

Стаття присвячена становленню культури миру в середні віки. Розглядаються питання війни та миру в християнській та мусульманській політико-правовій традиції. Робиться висновок, що хоча ідеї культури миру, зароджуючись ще в період стародавнього світу, в період середньовіччя отримують все більше прихильників, однак, з огляду на їх несприйняття більшістю населення, все ж, так і не стають панівними.

Ключові слова: джихад, іслам, середні віки, стародавній світ, християнство.

Мабуть, чи не найбільше український народ сьогодні стурбований проблемою відновлення миру. З огляду на це, актуальність даного питання є беззаперечною. Проблемами становлення культури миру в середні віки займалися переважно вчені Російської імперії. Це такі відомі юристи-міжнародники як В. Даневський, Л. Комаровський, С. Котляревський, Ф. Мартенс, М. Таубе, О. Ейхельман. В радянський період цієї проблематикою цікавилися юристи-міжнародники В. Корецький, С. Коровін, Д. Левін. Крім юристів-міжнародників свої роботи означеній тематиці присвячували історики, філософи та політологи І. Андреева, І. Арзуманов, К. Семчинський та інші. Однак цілісно концепт становлення культури миру в середні віки не досліджувався. Власне, цій проблематиці і присвячена ця стаття.

На межі стародавнього світу та середніх віків відбувається парадигмальна зміна у ставленні до війни. Якщо у стародавньому світі діяв принцип – усе, що корисно, – справедливо [14, с. 13], то з поширенням християнства парадигма міжнародного права зазнає змін. А. В. Гефтер навіть говорить про те, що сучасне міжнародне право зобов'язане своєю появою християнству й цивілізації [5, с. 9]. “Християнство за своєю природою космополітичне та універсальне, і цим воно різко контрастує з язичницькими релігіями, які всі були національними. Хоча не воно прямо й безпосередньо створило міжнародне право, проте разом з іншими факторами більше всього проклало і розчистило ґрунт, у зв'язку з тим, що існує глибока внутрішня спорідненість між його ідеями і заповідями, з одного боку, і основою міжнародного права, з іншого”, – говорить А. В. Гефтер [5, с. 8].

Барон Таубе теж вважає, що саме ідеї християнства стали визначальними для функціонування міжнародного права “Християнство не було якою-небудь політико-правовою системою, яка намагалася перетворити державний чи міжнародний лад суспільства, але його вчення, поставивши любов до ближнього наріжним каменем усіх стосунків між людьми, тим самим вплинуло і на право”, – говорить Таубе [17, с. 3]. Апостол Павло проголосив, що немає ні еліна, ні іудея, тим самим знищивши національну винятковість. Таким чином виходило, що всі люди діти одного Бога і всі вони рівні. Християнство, таким чином, втілює в життя ідею рівності всіх народів. “І на цій основі, – за словами Таубе, – могли розвиватися вже більш нормальні відносини між державами” [17, с. 4]. М. Таубе переконує, що для перетворення середньовічного спілкування народів в міждержавне правове спілкування, йому не вистачало ще самих держав – суб'єктів міжнародного права в сучасному розумінні цього слова [17, с. 5].

“Серед християн немає ні різниці національностей (елін і іудей), ні різниці культур (обрізані й необрізані), ні різниці станів чи соціального положення (раб і вільний). На першому плані стоять не ці відмінності, а висувається сама людина як така. Любов і рівність – ось ті принципи, які християнство закликає визнавати в житті, і в тому числі в міжнародному”, – пише М. Таубе в іншому творі [16, с. 65].

Перші “батьки церкви” – Климент Олександрійський, Тертуліан, Оріген, Лактацій, Василій Великий повсякчас виступали проти війни. Василій Великий прирівнював вбивство на війні до вбивства взагалі, а тому винних на три роки позбавляв святого причастя [8, с. 183]. Комодіан же доводив, що воювати необхідно лише із своїми пристрастями та дияволом, а єдиною зброєю християнина він вважав каяття і піст [8, с. 13]. Тому не дивно, що перші християни взагалі відмовлялися від військової служби. “Але проголошення християнства Костянтином державною релігією та боротьба з варварами змінила погляди церкви на війну. У ній побачили хоча й виняткову, проте справедливу форму самозахисту для народів” [8, с. 183], – підсумовує Л. Камаровський.

Незважаючи на те, що спочатку християнська церква дотримувалася пацифістської риторики, згодом її погляди на війну змінюються. Якщо спершу мова йшла про повну заборону участі в збройних конфліктах, то згодом збройна боротьба допускалася з метою самозахисту. Однак, як стверджує О. О. Ейхельман, у середні віки правомірною метою війни визнається вже не лише захист свого права, але й інші, наприклад, навернення язичників до християнства [18, с. 382].

Зміну поглядів християнства на війну можна простежити в Блаженного Августина (354–430), який стверджував, що війни діляться на справедливі (*belum justum*) і несправедливі (*belum injustum*). Справедлива війна від несправедливої відрізняється тим, що має справедливу причину (*justa causa*) і розпочинається та проводиться на законних підставах, тобто за наказом законної влади (*Justus titulus*). За війну ж, яка розпочата через несправедливий мотив (наприклад, через пожадливість), відповідати перед Богом має цар, а не воїн, який підкорюється царю. Проте Блаженний Августин вважав, що міжнародне право поширюється лише на християнські народи; невірні ж, на його думку, не беруть участі в міжнародному спілкуванні й знаходяться ніби за межами закону [8, с. 27].

Еволюцію поглядів християнства зауважує і барон Таубе. Він, наприклад, стверджує, що після того як християнство набуло статусу державної релігії, для догматично-ортодоксального християнства язичники, “невірні” і еретики перестали існувати. Церква могла позитивно впливати на міжнародні відносини всередині християнського світу, проте решту світу вона проклинала й гнала як тільки могла [16, с. 71].

“Дух розрізненості, який панував у стародавньому світі, відновився в новій формі: християни й нехристияни. Звідси принципи, які зовсім не схожі на ті, які зародилися у християнстві, війна з еретиками стає законною і справедливою. У поглядах суспільства, – продовжує далі Таубе, – воскресла, по суті, ідея стародавнього світу – ідея вічної війни з іноземцями, лише перенесена на новий ґрунт, з національної ознаки на релігійну” [16, с. 172].

Власне, про це ж говорить і В. П. Даневський. Він стверджує, що в середні віки ідея єдності християнського світу не допускала і думки про рівність між народами різних віросповідань... ні віротерпимості до мусульман, язичників і еретиків християнських сект [6, с. 7]. “Церква не визнавала для сект і розколів ні братства і рівності; ні любові і миру..., вона проголосила вічну і непримиренну боротьбу (*aeterna auctoritates*) ворогам імені Христового, тобто язичникам і еретикам”. Щодо них, стверджує В. П. Даневський, церква визнавала мир лише як перемир’я; папи не визнавали необхідним дотримуватися даного ними слова, знищення їх, завоювання їх земель проповідувала церква, таким чином, роблячи це завданням істинного християнина. Із міжнародного життя принципово усувалися мусульмани, язичники, еретики” [6, с. 29]. І хоча каталоцька ідея міжнародних відносин і міжнародного права, з точки зору Даневського, була прогресом порівняно з стародавнім світом, водночас була ідеєю односторонньою, оскільки із міжнародних відносин вилучалися цілі народи через відсутність їх релігійної солідарності із католицькими народами [6, с. 30].

М. Таубе стверджує, що в Західній Європі нехристияни взагалі не вважалися людьми. Єврей, наприклад, вважався ворогом Христа, а тому вважався зневажливою

річчю, яку не знищували лише тому, що її вигідно зберігати із фінансових міркувань. Мусульман у середньовічних хроніках називали “ворогами бога”, “собаками”. Тобто, підсумовує Таубе, у середні віки нехристияни мали повернутися до християнства або мали бути знищеними [16, с. 100]. Так, в іспанському кодексі “Сіете Партідає”(XIII ст.) всі полонені поділялися на дві категорії: християни, які тимчасово позбавлені свободи (“прекос”), які мали бути звільнені за викуп, і невірні (“каптівос”), які, потрапивши в полон, або умиртвлялись, або перетворювалися на рабів [11, с. 29].

І хоча М. Таубе говорить, що феодално-католицький Захід здійснював хрестові походи не лише проти мусульман, а й проти язичників (прусів), схизматиків (росіян), еретиків (альбігойців) [11, с. 103], усе ж, мабуть, чи не найбільш запекла боротьба в християн була саме з мусульманами (хоча ще в період середніх віків висловлювались думки про встановлення мирних відносин з нехристиянами. Так, наприклад, польський дипломат і учений XV ст. Павло Владиміжі закликав встановлювати мирні відносини між християнами і нехристиянами [2]. Джентілі ж виступив проти війни з “невірними”, хоча він і не заперечував існування вічної ворожнечі між християнами і турками [8, с. 184].

Християни вважали мусульман чи не найбільшим злом на світі, а тому наділяли їх особливими одіозними епітетами та обов’язково наголошували на понятті джихаду в ісламі, який був нібито розрахований саме на те, щоб підкорити християн. Проте, звертає увагу Є. А. Коровін, роль “священної війни” була значно перебільшена європейськими дослідниками [11, с. 25]. Адже, цитуючи Коран, Є. А. Коровін говорить, що війна без достатніх підстав засуджується в ісламі, а розпочинати війну Бог дозволяє лише тим, хто був ображений (і то в разі висловлення бажання укласти договір про мир, мусульмани повинні припинити війну) [11, с. 26]. (І справді, якщо звернутися до Корану, то ми побачимо, що в 186-ому аяті другої сури говориться: “Воюйте на шляху Аллаха з тими, хто воює з вами, але не переступайте. Аллах не любить тих, хто переступає” [9]).

“Перед тим як розпочати військові дії, мусульмани повинні звернутися до ворога із закликом приєднатися до ісламу чи платити данину. І лише у випадку, якщо будуть відхилені обидва варіанти, дозволяється війна” [11, с. 26], – говорить Є. А. Коровін. До того ж, з точки зору Є. А. Коровіна, мусульмани не були вже такими зарізяками, вони дотримувались і норм міжнародного гуманітарного права (точніше, праобразів цих норм). Так, за наказом Абу-Бекра (першого послідовника Мухаммеда) заборонялося вбивати жінок, дітей і людей похилого віку. Крім того, під час війни арабам заборонялося знищувати пальми, житла, поля з пашнею, худобу (окрім необхідної для харчування армії). Заборонялося також знищувати церкви та монастирі. “Жінок не можна вбивати, навіть якщо вони голосно гвалтують, підбурюючи своїм криком воїнів” [11, с. 26].

Інший юрист-міжнародник – Д. Б. Левін навіть стверджує, що лицарські кодекси, які визначали закони й звичаї війни в Західній Європі, створювалися під впливом мусульманського міжнародного права [13, с. 26]. Правда, Д. Б. Левін звертає увагу на те, що військові звичаї суттєво відрізнялися залежно від того, чи велася війна з мусульманами чи з “невірними”. У випадку війни з мусульманами норми шаріату вимагають намагання укласти мирний договір [13, с. 28]. Очевидно, це тому, що для мусульман головне віросповідання, а нації чи навіть раси не надається такого значення, як у Західній Європі. Тому, зрозуміло, що між мусульманами діють швидше не норми міжнародного права у їх класичному розумінні, а правові норми, які регулюють внутрішнє життя ісламської умми (спільноти).

Тому не можна погодитися з бароном Таубе, який каже, що оскільки релігія і право в ісламі є неподільними, а халіф був і духовним і політичним лідером, то політичний розкол сприймався як релігійний, тому з точки зору мусульман середньовіччя мусульманські держави одна для одної є віровідступником і еретиком [16, с. 75].

Значної шкоди мусульмано-християнським зв’язкам завдав сформований у Європі стереотип, відповідно до якого іслам ділить світ на два табори – “землі ісламу” і “землі

війни”. І нібито, за переконаннями мусульман, між цими землями ніколи не може бути миру: у кращому випадку може бути лише збройне перемир’я, а мир настане лише тоді, коли “землі ісламу” досягнуть вирішальної перемоги і коли всі “невірні” будуть наведені до ісламу.

Арзуманов Імран Гуммет-огли доводить, що це не так. Він стверджує, що відповідно до ісламського віровчення християни й іудеї не є невірними і Коран відмежовує їх від язичників, вважаючи останніх послідовниками єдинобожжя. А християнам й іудеям, які потрапляли під владу до мусульман, надавалося право вільно відправляти свій культ за умови сплати податку. Лише в язичників та ідолопоклонників залишався вибір між мечем й ісламом, адже саме вони належали до розряду невірних [4, с. 38].

Не можна не погодитися з Р. Дозі, який доводив, що священна війна є обов’язком лише в тому єдиному випадку, коли вороги ісламу є агресорами й здійснюють напад першими. “Якщо ж хто-небудь розуміє Коран інакше, то винними в цьому є богослови, які цілком довільно його тлумачать”, – говорить Р. Дозі [7, с. 20]. На підтвердження думки Р. Дозі служать і такі аргументи. Якщо єгиптянин Махмуд Шалтут (1923–1963) стверджує, що війни в людському суспільстві є одним із божих принципів творіння, невідворотних для збереження порядку та для продовження цивілізації [15, с. 45], то М. Хаддурі пише, що “священна війна” (джихад) зовсім не була закликком до стану перманентної війни. Крім того, араби спочатку навіть намагалися поширювати свою віру мирними засобами, і тільки згодом це прагнення набуло воєнно-політичного характеру. Перші ж десятиліття джихад мав характер оборонної війни на захист віри [1, с. 30].

Матеріальними причинами Є. А. Коровін пояснює існування війн і права на війну в Європі. Так, він говорить, що феодал, як правило, до розвитку товарно-грошових відносин не мав іншого способу збільшити свої земельні володіння (основу свого благополуччя) інакше, ніж війною, захопленням; тому війна була звичайним явищем феодалної дійсності [11, с. 15].

Про те, що війна в середні віки вважалася цілком нормальним явищем, свідчить і С. А. Котляревський. Так, він стверджує, що королі Великобританії неодноразово зверталися до громади з питанням, варто чи не варто вести війну, а останні відмовлялися від прийняття рішень і надавали право приймати його винятково монарху: “Ми настільки неосвічені й прості, що не можемо і не наважуємося давати вам пораду щодо війни та підготовки до неї; ми просимо його величність вибачити нас за це і вчиняти за власним впоодобанням”. І такі промови виголошувались у палаті громад у 1354, 1382, 1391 роках [12, с. 163].

У результаті дослідження міжнародного права в середні віки В. П. Даневський дійшов висновку, що війна середньовіччя продовжує бути такою ж, що і в стародавній період, проте дещо обмежується правилами (більше морального, ніж юридичного характеру), які пом’якшують її ведення [6, с. 90].

Майже не відрізняється від висновку В. Даневського висновок барона Таубе, який говорить, що період (від відкриття Америки до Вестфальського миру) навряд чи приніс багато нового в розвиток права, рівності та взаємності між народами. Століття кривавих релігійних війн і королівського абсолютизму, століття Філіппа II, герцога Альби і Варфоломеєвської ночі, яке змінило собою століття лицарства та трубадурів, було регресом порівняно з класичним періодом середніх віків [17, с. 6].

Однак ідея витіснення війни із життя існувала і в період середньовіччя. Чеський король Подибрад у своєму плані (1460 р.) пропонував створення Конфедерації християнських держав з метою припинення війн між ними і спільної боротьби проти турків. Відповідно до проекту Подибрада ця конфедерація (в якій передбачався принцип рівності християнських держав) повинна мати достатні кошти на утримання міжнародної армії, що мала використовуватись і для боротьби з турками, і для підтримання миру

всередині конфедерації [11, с. 22]. Цей проект був блискуче розглянутий В. М. Корецьким [10].

Фактично концептуально мало чим відрізнявся “Великий план” Генріха IV (чи точніше його міністра Сюлли) від проекту Подибрада. Хіба тим, що він передбачав створення не конфедерації, а республіки у складі 15 держав на чолі з Генеральною радою із 60 членів, а рештою він був досить подібним, оскільки також не передбачав відмови від війни: християнська республіка мала бути завжди миролюбна до християнських держав і завжди войовничо налаштована щодо “невірних” [3, с. 19].

Від попередніх двох проектів суттєво відрізнявся проект Емері Крюсе. Він виступав за створення союзу держав усього світу, без різниці рас і релігій. Його заслугою є те, що він засуджував не лише війни, які точилися в Європі, але й будь-яке застосування сили при вирішенні міжнародних конфліктів. Як пише І. С. Андреева, “його план передбачав досягнення дійсно всесвітнього миру шляхом зарахування до асамблеї не лише держав Європи, але й Туреччини, Китаю, Індії, Ефіопії та інших держав” [3, с. 20], хоча план Крюсе так і не набув широкого поширення свого часу.

Таким чином, можна стверджувати, що ідеї культури миру, зароджуючись ще в період стародавнього світу, в період середньовіччя отримують все більше прихильників, однак, з огляду на їх несприйняття більшістю населення, все ж, так і не стають панівними. Потребують окремого дослідження питання розвитку культури миру в період нового часу.

Використана література:

1. Khadduri M. The law of war and peace in islam. L., 1941. 130 p.
2. Paulus Vladimiri and his doctrine concerning international law and politics : in 2 vol / Ed. F. Belch. L., 1965. 343 p.
3. Андреева И. С. Вековая мечта человечества // Трактаты о вечном мире. М. : Соцэкгиз, 1963. С. 13–38.
4. Арзуманов И. Г. Эволюция проблем войны и мира в исламе : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.06. К., 1995. 169 с.
5. Гефтер А. В. Европейское международное право. СПб. : Типография Безобразова, 1880. 341 с.
6. Даневский В. П. Пособие к изучению истории и системы международного права. Х. : Типография А. Дарре, 1892. Вып. 2. 178 с.
7. Дози Р. Очерк истории ислама. СПб., 1904. 87 с.
8. Комаровский Л. Обзор современной литературы по международному праву. М., 1887. 354 с.
9. Коран / [пер. и коммент. И. Ю. Крачковского]. М. : Физкультура и спорт, 1990. 727 с.
10. Корецкий В. М. Проект Иржи Подибрада об организации мира и современность // Антологія української юридичної думки : в 10 т. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. ; упоряд. : В. Н. Денисов, К. О. Савчук ; відп. ред. В. Н. Денисов]. К. : Видавничий Дім “Юридична книга”, Т. 8: Міжнародне право. 2004. 568 с.
11. Коровин Е. А. История международного права : пособие к лекциям. М. : МИД СССР, 1946. Вып. 1: От древности и до конца XVIII века. 107 с.
12. Котляревский С. А. Правовое государство и внешняя политика. М., 1909. 428 с.
13. Левин Д. Б. История международного права. М. : ИМО, 1962. 136 с.
14. Рихтер В. Повторительный курс по международному праву. Киев, 1891. 199 с.
15. Семчинський К. В. Проблеми війни і миру у працях мусульманських мислителів ХХ століття. *Українське релігієзнавство*. 2004. № 3–4. С. 43–49.
16. Таубе М. История зарождения современного международного права : в ___ т. СПб. : 1894, Т. 1: Среднее века. 1894. 370 с.
17. Таубе М. Основные фазисы в истории развития международных отношений и права : вступительная лекция, читанная в Харьковском университете 31-го января 1897 г. Харьков, 1898. 9 с.
18. Эйхельман О. Очерки из лекций по международному праву. [2-е изд., допол.]. К. : Типография И. И. Чоколова, 1905. 394 с.

Huban R. Formation of a culture of peace in the Middle Ages.

The article is devoted to the formation of a culture in the Middle Ages.

The issues of war and peace in the Christian and Muslim political and legal traditions are considered. It is concluded that although the ideas of a culture of peace originated in the period of the ancient world, during the Middle Ages they gain more and more supporters, however, given their rejection by the majority of the population, they still do not become dominant.

Keywords: *jihad, Islam, the Middle Ages, the ancient world, Christianity.*

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

УДК 347.78:004.77

Стеценко В. Ю., Гоцуляк О. О.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В СФЕРІ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

У статті розглянуто актуальні проблеми захисту авторських прав у мережі Інтернет. Описано найбільш поширені способи порушення авторських прав у глобальній мережі. Проаналізовано законодавчу базу України в сфері захисту авторських прав. Закцентовано увагу на необхідності захисту об'єктів інтелектуальної власності. Зазначено ефективні шляхи вирішення проблем охорони об'єктів авторських прав в мережі Інтернет. Запропоновано заходи протидії порушенню авторських прав.

Ключові слова: *авторське право, об'єкти інтелектуальної власності, мережа Інтернет, інформаційний простір, захист прав, плагіат.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день, в умовах швидкої глобалізації суспільства, питання протидії порушенню авторських прав в мережі Інтернет набуває все більшого значення. Надсучасні досягнення в області цифрових технологій стають серйозною перешкодою для забезпечення ефективного захисту об'єктів авторсько-правової охорони.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні основи захисту авторських прав в мережі Інтернет були висвітлені у працях багатьох дослідників, а саме: Белова В. В., Дмитришина В. С., Дроб'язка В. С., Панова М. І., Пастухова О. М., Римаренко І. В., Ріппа П. С., Якубівської Ю. Є. тощо. Однак проблеми практичної протидії порушенню авторських прав в мережі Інтернет залишаються дискусійними.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. У статті наведено актуальні проблеми захисту авторських прав в Інтернет-мережі, які визначаються сучасним розвитком суспільства.

Цілі статті. Стаття присвячена дослідженню і аналізу проблем захисту авторських прав в мережі Інтернет, а також висвітленню основних способів протидії порушенню зазначених прав.

Завдання статті: проаналізувати основні проблеми в сфері захисту авторських прав в мережі Інтернет та виокремити шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що в умовах науково-технічного розвитку суспільства, великий пріоритет має саме інтелектуальна діяльність. Головним